

CHOLNOKY JENŐ: MAGYAR FELFEDEZŐ UTAZÓK

Magyarország a felfedezések történetében fényes szerepet játszott, bár a magyarok hazája földrajzi fekvésénél és szenvedésele történeténél fogva nem volt olyan helyzetben, amely a felfedezésekben való részvételre mintegy ráutalta volna. A magyar nép kompakt tömege a zárt magyar medencét lakja s nem terjedt le sohasem a tengerig, legföljebb politikai hatalmát terjesztette ki az Adriáig, nagyon rövid időre a Fekete-tengerig. Így tehát a magyar nép nem volt tengerész nép, nem járta a nagy világot s otthon élő természetét legjobban kifejezi az a szálló ige, hogy „Extra Hungáriam non est vita!” A Magyar Királyságnak sohasem volt gyarmata, sohasem volt kifejlődött tengeri kereskedelme, az országból kiinduló, messze járó kereskedelmi forgalmat is rendesen idegen, kereskedő szellemű népek bonyolították le. Ez nem a magyarság speciális gyöngé oldala, úgy volt az az egész világtörténelem folyamán, hogy a kereskedelmet rendesen idegen, bizonyos kozmopolita hajlandóságú népek tartották a kezükben, mint a föníciaiak, a görögök, az izmaeliták, az örmények, a zsidók stb. Sőt még Nagy-Britannia kereskedelmét is egész Erzsébet királyné koráig úgy szólván teljesen a német Hansa tartotta kezében.

A török hódoltság, majd az osztrák elnyomatás semmiképpen sem kedvezett a magyarság világforgalmi bekapcsolódásának. Egész a legújabb időkig is mindig Bécs járszalagján járt a magyar kereskedelem s csak a XX. században kezdett ez alól felszabadulni.

Viszont éppen a sok elnyomás, szenvedés és üldözés kényszerített sok

magyart arra, hogy hazáját elhagyva, messze külső országokban keressen megélhetést vagy vigasztalást.

Nehéz, elszigetelt helyzetének tudatában a magyarság mindig kereste rokonait Belső-Ázsiában. Ez az eszme volt rugója annak a nagyjelentőségű földrajzi felfedezés-sorozatnak, amely a magyarok nevét aranybetűkkel írta bele a felfedezések történetébe. De a gondolkozásra, tudásra, tanulásra nagyon hajlandó magyarság kebelében mindig támadtak olyan nagyakarató és nagy tudású férfiak, akik a külföldi nagy felfedező utazók kalandos vállalkozásán, szép és hasznos eredményein felbuzdulva, szintén siettek kivenni részüket a felfedezések nagy munkájában. Nyelvünk elszigeteltsége, a magyar ember csodálatosan úri gondolkozása nem engedték meg, hogy szellemi mozgalmainkról, tudásunkról, törekvéseinkről az elfogulatlan külföld kellő módon tudomást szerezzen. A magyar ember nem tudott sohasem reklámot csinálni magának s még azt a végzetes szerénységet is elkövette, hogy a felfedezett földrajzi objektumokat nem magyar névvel jelölte meg. Nagyon sajnálatos, hogy például Teleki Sámuel gróf a Rudolf és Stefánia-tavakat nem magyar történelmi nevekkel ruházta fel, hanem az uralkodóház tagjainak nevével, ezeket a neveket pedig az osztrákok okvetetlenül maguknak vindikálják. A Ferenc József-föld egyik szigetcsoportját az Osztrák-Magyar északsarki expedíció egyik mecénásának tiszteletére Zichy-földnek nevezték. Irigység és féltékenység ezt a magyar nevet is lassankint kiírtja a térképről. Teleki Samu útítársa, Höhnél az első felfedezett működő vulkánt Kelet-Afrikában Telekiről nevezte el. Ez a név is lekopik lassankint a térképekről, pedig a Teleki név bizonyosan több joggal kerül földrajzi térképekre, mint a Rudolf név! A Széchenyi-expedíciónak is módjában lett volna magyar névvel ellátni a tőle felfedezett, addig ismeretlen hegységeket és egyéb földrajzi objektumokat, de Széchenyi gróf bizonyosan nevetve utasította volna el az ilyen magyar „szerénytelenséget!” Lám Kosciusco neve díszíti Ausztrália legmagasabb hegytetőjét, a Lóczytól első ízben felismert hegyláncot a Kuku-nor északi oldalán később elnevezték Potanin-láncnak stb. A Tűzföldön megmaradt az oláhok egyetlen felfedező utazójának, az aranykereső Poppernek elnevezése, a Carmen Sylva-hegység nevében, pedig ez a Popper teljesen tudatlan kalandor, rabló és kegyetlen gyilkos volt, aki a tűzföldi indiánusokat csupa mulatságból lődözte le s a fiatal indiánus leánykákat állati szenvedésének áldozta föl, amíg végre az argentinai kormány kivégeztette.*)

A magyar nép mégis mindig résztvett a nagy nemzetek szellemi mozgalmaiban, mindig ideális eszmék és törekvések hatása alatt.

*) L. Alberto M. de Agostini: I miei viaggi nella Terre del Fuego. Torino, 1923. 245. oldal. Borzalmas dolgokat mondanak el kegyetlenkedéseiről és nagyzási hóbortjairól.

Az első magyar felfedező utazó a magyarok rokonainak fölkeresésére vállalkozott az orosz síkság délkeleti részén. Juliánus, dominikánus barát 1236. nyarán indult Keletre rendtársával Gellérttel, hogy fölkeresse Nagy-Magyarországot s hírt hozzon az ázsiai népek állapotáról, mert IV. Béla királyunk arról hallott, hogy a mongolok nyomulnak előre messze Belső-Ázsiából. Juliánus az orosz síkság déli részén hatolt keletre, útítársa Gellért útközben meghalt, de Juliánus eljutott a keleti magyarokhoz s teljesen szavahihető leírásai szerint beszélni is tudott velük, mert majdnem pontosan ugyanazt a nyelvet beszélték, mint a nyugati keresztény magyarok. Többféle népfajnak helyzetéről, állapotáról hozott hírt Juliánus, az első valódi felfedezések voltak ezek Ázsia és Európa határvidékein. Sajnos, a mongol áradat úgy látszik elsöpörte a keleti magyarokat, ezeket a tisztán sátoros pásztorkodásból élő népeket s későbbi utazók hiába keresték nyomukat.

A magyar Juliánus barát utazásának sikeressége bátorította fel a pápát, hogy küldöttségeket menesszen a mongol kánokhoz. így indult útnak Piano da Carpine (1245) és Wilhelm van Ruysbroek (1248). Mindketten Ázsia szívébe hatoltak s rendkívül érdekes híreket hoztak, de ez csak annyiban jelentős számunkra, hogy minden kétséget kizárólag Juliánusnak köszönhetjük, hogy úttörő volt ebben az irányban. Az ő utazása nélkül senki sem mert volna ilyen útnak nekiindulni. Piano da Carpine és Ruysbroek (Rubruk) utazásának sikere viszont Mareo Polot bátorította föl örökbecsű, nagyszerű tanulmányutazására.

Később a törökök előnyomulása minden keleti utazást lehetetlenné tett keresztény emberre nézve. Nemcsak a törökök, hanem a Dél-Oroszországban és a Turáni alföldön elterjedt mohamedánizmus fanatikus gyaur-gyűlölete megakasztott minden kutatást. A keresztes háborúk minden eredményét elseperte a török uralom kiterjeszkedése s hazánkat is teljesen földresujtotta.

Az első magyar keleti utazóról csak a XVII. század legelején tudunk megint biztosat. *Zalánkeményi Kakas István* előkelő kolozsvári nemes ember járt ekkor II. Rudolf császár megbízásából, diplomáciai küldetésben Perzsiában. Kakas István valószínűleg Kolozsvárott született, ott szép palotája volt (ma tévesen Báthory-háznak nevezik) a mai Mátyás-tér keleti sarkán. Bécsben, Bolognában, Padovában tanult az egyetemeken, tehát magas műveltségű férfiú volt. Eleinte Báthory Zsigmond szolgálatában állott s a fejedelem megbízásából járt Angliában és Lengyelországban. A Báthoryak bukása után Bozenbe vonult vissza, onnan hívta meg őt II. Rudolf császár, hogy Perzsiába küldje a törökök ellen létesítendő véd- és dacsövetség megkötésére. Kakas István 1602 augusztus 27-én indult Oroszországon át Perzsiába. Az út egy esztendeig tartott, míg végre 1603 augusztus 8-án kikötött Lenkoránban, a Kaspi-tó déli partján,

perzsa területen. A perzsa sah székhelye ekkor Iszpahánban volt s oda kellett küldeni először hírvivőket, hogy a sah engedelmét kieszközöljék. Ezekre tíz hétig kellett várni, ezalatt a tópart lagunáinak vizétől Kakas István megbetegedett, hordágyon vitték Perzsia szíve felé, de 160³/₄ október 25-én Lahidzsánban meghalt, ott is temették el. Utazásának érdekes történetét és észleleteit titkára, Tectander György írta le (*Iter persicum*, Leipzig 1603. Francia nyelven Paris, 1877.*)

A törökök kiveretése után következő osztrák elnyomatás, a magyar szabadságharc minden felfedező utazást lehetetlenné tett. Csak Mária Terézia uralkodása idején élvezett hazánk megint nyugalmasabb időket s ekkor lép fel minden idők egyik legnagyobb felfedező utazója, *Benyovszky Móric gróf*. Ez a zseniális magyar mágnás, legendás hős és bölcs emberbarát minden történeti könyvben a legnagyobbak közt szerepelne, ha nem lett volna magyar ember. De emiatt már saját korában lenézték, munkásságában akadályozták s utoljára is az isle-de-francei kormányzó irigységének és féltékenységének esett áldozatul. Nem lehet elvitatni, hogy a Bering-tengerben nagyszabású felfedezéseket tett, a Riu-kiu-szigetek földrajzi és életviszonyait ő írta le először, Formosát is ő ismertette először. Nem lehet elvitatni, hogy a madagaszkáriak fejedelmüknek választották s ő tanította meg a madagaszkáriakat a latin betűk használatára s a madagaszkári nyelv ortográfiája a Benyovszky idejében használt magyar ortográfia. Minden kétséget kizár, hogy a Csendes-óceán és az Indiai-óceán szigetvilágának megismeréséhez olyan sok új adattal, felfedezéssel és helyes leírással járult hozzá, amilyenhez csak kevés felfedezőt juttatott a sors. Pedig más felfedező utazók jól felszerelten, sok pénzzel ellátva, valami hatalmas fejedelem támogatásával szoktak kalandozni a tengereken, Benyovszky gróf pedig kamcsatkai fogságból megszökve, fegyencek kíséretében, nyomorúságosan, ezer veszedelem között indult világraszóló utazásaira.

Csak hogy magyar ember volt. Nem támogatta senki, üldözte mindenki nyíltan vagy alattomban. Felfedezései és kalandos utazásainak története 1790-ben jelent meg Londonban angol nyelven.***) A rendkívül érdekes leírás és regényes kaland mindenfelé óriási feltűnést keltett, felfedezéseit az elfogulatlan nemzetek fiai értékelték is, de különösen az osztrákok mindenképpen kicsinyíteni igyekeztek őt, hisz Oroszországba is Mária Terézia haragja elől kellett menekülnie. Emiatt feledkeztek meg

*) Részletesen 1. Veress Endre: Zalánkeményi Kakas István (Magyar Történeti Életrajzok).

**) „Memoirs and travels of Mauritius Augustus count de Benyovszky” címen[^] Ezt aztán lefordították francia, hollandi és német nyelvre is (1790-91. 2 kötet). Részletesen lásd: Jankó János: Gróf Benyovszky mint geográfiai utazó, Századok, 1890. Németül: Ungarische Revue 1890.

róla s nem szokás olyan elismeréssel emlegetni, mint amilyent valóban megérdemelne.

Benyovszky Móric Ágost gróf a nyitravármegyei Verbón született 1741-ben. Szülőházát 1908 óta emléktábla jelöli. Édesanyja is magyar nő, Révay Rozália volt. Már 14 éves korában a császári hadsereg hadnagya volt s vitézül küzdött a hétéves háborúban. Távolléte alatt rokonai elfoglalták apai örökségét, de a vitéz fiatalember összegyűjtötte és fölfegyverezte jobbágyait s a bitorlókat kiverte. Ezért magára vonta Mária Terézia haragját (hisz az osztrákok mindig keresve keresték az okot, hogy egy-egy magyar embert tönkre tegyenek). Benyovszkynak menekülnie kellett s Lengyelországban vállalt katonai szolgálatot az oroszok ellen s bár a magyar huszárhoz illő vitézséggel és hősiességgel védte a lengyel szabadságot, orosz fogságba jutott s mint hadifoglyot Kamcsatka félszigetre deportálták. Itt föllázította a fegyenceket s különösen a szép Afánázia, a kormányzó leányának segítségével leütötték a börtönőröket s 96 társával s Afánáziával együtt hajóra szálltak. (1771 május 11.) Bekalandozták a Bering-tengert és környékét s ezt a vidéket először Benyovszky írta le részletesen. Szachalin szigetéről is ő mutatta ki először, hogy sziget és nem félsziget, mint ahogy addig gondolták. A Szent Lőrinc-sziget bennszülötteit is ő fedezte fel. Általában a legnagyobb felfedező utazás volt ez, jéggel, hideggel, nyomorúsággal való küzdelem közepette.

Formosa szigetén valóságos háborút viselt s az egyik fejedelmet győzelemre segítette. De már ezen a vidéken inkább gyarmatosító politikán törte a fejét, elsősorban hazájának szeretett volna valami gyarmatot szerezni. Ha akkor megértették és segítették volna, talán az egész világtörténelem másként alakul! De hiába! Csak Franciaországban jutott eredményre, onnan kiküldték őt Madagaszkár gyarmatosítására. Benyovszky nem erőszakkal, hanem szép szóval kezdte, megszerettette magát s Franciaország részére biztosította Madagaszkár kereskedelmi egyedárúságát. Benyovszky úgy tervezte, hogy majd csak fokozatosan, fájdalom nélkül, vérontás nélkül fogja a madagaszkáriakat a franciák karjaiba vezetni. Sajnos, ebben a szépen kigondolt és nagyon jó úton haladó törekvésében megakadályozta őt Isle-de-France kormányzójának féltékenysége (Isle de France ma Mauritius és Réunion). Mindenképpen akadályozta a fejedelemmé választott gróftól munkálkodásában, végre 1786 május 23-án meggyilkoltatta.

Benyovszky magas műveltségű, kitűnő szemű észlelő volt s amit leírt, az később mind igaznak és helyesnek bizonyult. Ha angol lett volna, az angol felfedezések történetében mindig előkelő helyen említenék s különösen kiemelnék legendás hősiességét és humanizmusát. Mi magyarok is csak későn ébredtünk Benyovszky nagyságának tudatára s önéletrajzát csak 1888-ban fordította magyarra Jókai Mór. Dehát tudósainknak

és előkelőségeinknek mindig az volt a felfogása, hogy nem lehet jó az, ami magyar s előkelő és magas műveltségű csak az volt, aki egekig magasztalta az osztrákot s megvetéssel nézte le a magyart. Ma is így vagyunk még jőkora részben!

Benyovszky halálakor már két éves volt a magyar utazóknak és felfedezőknak másik típusa, *Körösi Csorna Sándor*. 1784 április 4-én született a háromszékvármegyei Kőrösön. A nagyenyedi kollégiumban és a göttingeni egyetemen tanult, nagy szegénységben, de zseniális elmével és vaszorgalommal. Kora ifjúságától kezdve azon ábrándozott, hogy felkeresi a magyarok ősi hazáját és megfejtje a magyarok eredetének homályos titkait. 1819 november végén indult Keletre. Konstantinápolyból a pestis elűzte, Alexandriába került, de onnan is tovább kellett mennie a pestis miatt, azért átkelt Latakiába, Kis-Ázsiába s onnan gyalog ment Aleppon és Bagdadon át Teheránig. Itt megtanulta a perzsa nyelvet, aztán Bokharán, Kabulon és Kasmíron át Lehbe utazott. Mindenütt gyalog, keleti ruhában. Tökéletes nyelvismeretei következtében sikerült igazi mivoltát eltitkolnia, de olyan nélkülözéseken és nyomorúságokon ment keresztül, amilyenek csak magyar utazónak juthatnak osztályrészüln.

Szeretett volna Jarkand felé menni, de erre nem volt módja, visszatért Indiába. Moorcroft kormányzó megértette törekvéseit és segítséget nyújtott neki a tibeti nyelv tanulmányozására. Némi kalandos megszokásokkal 1823-tól 1831-ig tartózkodott Tibetben. 320 kötet tibeti könyvet olvasott el, 40.000 szót gyűjtött össze s ezzel az óriási tudományos kincsessel megrakodva tért vissza Calcuttába. Az angolok mindenben segítségére siettek, mert hisz a Tibetben töltött 8 év „a tudományos mártírságnak olyan példáját adta, amelynek mását nem találhatni az utazások történetében”. Az Asiatic Society of Bengal titkárává választotta s általános tisztelet vette őt körül. Így tekintélyét és anyagi helyzetét megjavítva, 1836-ban indult főcélja, Lásza felé, még mindig a magyarok eredetét keresve. Vissza kellett térnie, mindenféle nehézségek miatt, aztán újra neki indult, de 1842. április 11-én Dardzsilingban áldozatul esett a Himalája déli lábánál elterülő mocsárvidéken szerzett láznak. Dardzsilingben az Asiatic Society of Bengal állított síremléket hamvai fölé. Az angol-indiai hatóságok ma is az ő nyelvtanát és szótárát használják.

A magyarok eredetének kutatása vezette Keletre *Jerney Jánost*. 1800 május 12-én született Dorozsmán s meghalt Pesten 1855 december 24-én. 1844-47 közt Romániában, az Azovi-tenger és a Don vidékén kutatta az ősz hazát és rokonainkat. Utazásán szerzett tapasztalatai alapján sok értékes nyelvészeti és néprajzi közleményt írt. A Magyar Tudományos Akadémia tagja volt.

Sokkal jelentékenyebb *Reguly Antal*. Zircen született 1818-ban, meghalt Pesten 1858 augusztus 21-én. A finn-magyar rokonság kérdésének

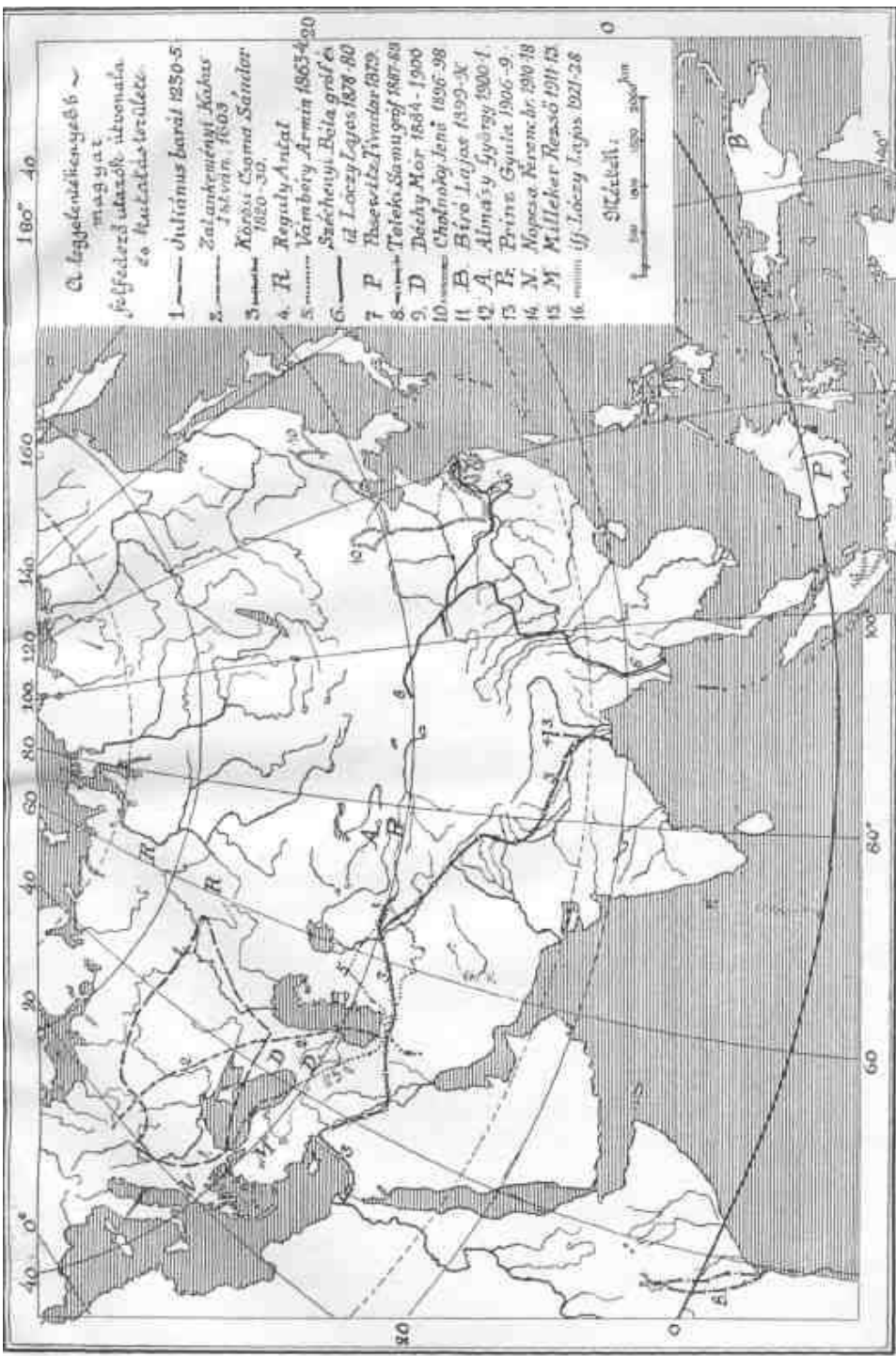
eldöntését tűzte ki céljául, ezért 1839-ben Finnországba utazott. Tanulmányozta a finn, észt, majd az észak-oroszországi finn-ugor nyelveket, aztán az Urálon túl a vogul és osztyák nyelveket. Legnagyobb érdeme, hogy az akkor még majdnem teljesen ismeretlen Urai-hegységről ő készítette az első térképet.*) útközben ő is sokat küzdött szegénységgel, betegséggel, de eredményei örökbecsűek s világhírűek lettek. Térképét az oroszok igen nagyra értékelték s ennek alapján folyt a további tanulmányozás. Sajnos, később ezt is elfelejtették.

Általánosan ismeretes lett *Vámbéry Ármin* belső-ázsiai utazása. Dunaszerdahelyen született 1832. március 19-én. Nagy nyomorban nevelkedett föl, de zseniális nyelvkészsége keresztülsegítette a nehézségeken, mindig voltak tanítványai. Báró Eötvös József anyagi és erkölcsi támogatásával 1857-ben Konstantinápolyba utazott, itt tanítóskodott egy ideig, aztán 1863-ban dervisnek öltözve benyomult Perzsián át a Turáni-Alföldre s Kivan, Bokharán, Szamarkandon át Afganisztánba, onnan ismét Perzsiába tért vissza. Vakmerő utazásán sokszor forgott életveszélyben, de csodálatos nyelvtelensége és a mohamedánus vallási tanok és irodalom bámulatos ismerete mindig kíségtették. Lendületesen megírt útleírása rendkívüli feltűnést keltett s az egész művelt világ érdeklődése feléje fordult. Mind haláláig szembefordult a magyar nyelv finn-ugor eredetét hangoztató nyelvészekkel s a magyar nyelvet török eredetűnek vitatta. Később úgy látszik, bizalmas angol szolgálatban még egyszer megfordult Perzsiában, ott 1886-ban Sven Hedinnel találkozott. Erről az útról nem sokat tudunk. Rengeteget írt össze a világ minden művelt nyelvén s így neve általánosan ismert. Meghalt Budapesten, 1913. szeptember 15-én.

Mezőkövesdi *Ujfalvy Károly Jenő* Erdélyben született 1842. május 16-án. Franciaországban volt tanár s nyelvészeti tanulmányai révén olyan tekintélyre tett szert, hogy 1876 és 1882 közt a francia kormány támogatásával három tanulmányúttal tett Belső-Ázsiába. Tanulmányainak eredményei ismeretesek. Utazásainak és felfedezéseinek történetét felesége, Bourdon Mária írta meg.

Mindezeket messze felülmulta tudományos jelentőség és az utazás terjedelmének nagysága tekintetében *Széchenyi Béla gróf* keletázsiai utazása. Ez az utazás már egészen modern tudományos tanulmányút volt a nagy Humboldt szellemében. Széchenyi a vezetője és mecénása volt az utazásnak, de a tudományos tanulmányok végett kiváló szakférfiakat vitt magával. Ezek közül messze kimagaslik *Lóczy Lajos* alakja. Mint az expedíció geológusa, főként a geológiai és morfológiai megfigyeléseket gyűjtötte, de igen értékesek geográfiai megfigyelései is. Az expedíció kartográfusa

*) Lásd Földrajzi Közlemények 1900. (XXXIV. k.) 349. stb. oldal, a térkép teljes reprodukciójával.

A legjelentősebbek ~
 magyarázat
 főfelvezető utasok: akadémia
 2. Készítési területe.

1. ————— Jullianus barát 1250-5
2. ————— Zetankeményi Kákos István, 1603
3. ————— Körösi Csoma Sándor 1820-30.
4. R. Reguly Antal
5. ————— Vámbéry Ármin 1853-60
6. ————— Szechenyi Béla gróf és ifj. Lóczy Lajos 1878-80
7. P. Thököly Imre 1879
8. ————— Tótkölkői Sámuel 1887-89
9. D. Déchy Mór 1884-1900
10. ————— Cholnoky Jenő 1896-98
11. B. Biro Lajos 1899-X
12. A. Almásy György 1900-I.
13. F. Prins Gyula 1906-9.
14. N. Nopcsa Ferenc 1910-18
15. M. Milleker Rezső 1911-13
16. ————— ifj. Lóczy Lajos 1921-28

Skálák:

Kreitner Gusztáv az osztrák-magyar katonai földrajzi intézet kartográfusa ugyanis sokkal kevésbé volt geográfus és tudós, mint ahogy kellett volna, de mivel osztrák születésű volt, az osztrákok és németek mindig rá hivatkoznak s lassankint majd az egész expedíció a Kreitner nevet veszi föl. Pedig a topográfiai helymeghatározásokon kívül kevés megfigyelése volt s a térképezésben is főként Lóczy járt elől. Lóczy eredményei világhírűek. Részben Széchenyivel, részben egyedül bejárta a Jangce-kiang völgyét, a Po-jiang és Tung-ting tavak vidékét, de az expedíció főútja a Gobi-sivatag déli szélére vezetett, onnan Tibetbe akartak be nyomulni, de a kínai kormány tilalma következtében kénytelenek voltak Tibet keleti szélén délfelé vonulva, a Hátsóindiai hegyrendszeren keresztül Börma területére s onnan Indiába kerülni. Az utazás 1877-80. években folyt le. *)

Ennek a nagyszerű expedíciónak fontos tudományos eredményei közül kiemeljük a következőket. Lóczy mutatta ki, hogy a belső-ázsiai puszták hatalmas vastagságú kavics-, homok- és agyaglerakódásai nem tengeri eredetűek, mint ahogy Richthofen hitte, hanem szárazföldi, pusztai lerakódások s ezeket a vidékeket a harmadkor óta tenger nem lepte el. Az ilyen pusztai képződményeket ma Lóczy terminológiája szerint az egész világirodalomban han-hai-rétegeknek nevezik. Lóczy állapította meg a Hátsó-indiai hegység szerkezetét és hovatartozandóságát, ő rajzolta térképére először a Transz-Himaláját, amelyet 40 év múlva Sven Hedin részletesen bejárt és igazolt. Temérdek fontos megfigyelése a Kuen-lün hegyrendszer szerkezetére, a Kuku-nor-tó környékének topográfiájára és szerkezetére olyan fényes világot vetett, hogy azóta sem fejlődött ez az ismeret lényegesebb lépésekkel. Az expedíció nyelvésze Bálint Gábor útközben megbetegedett és hazatért.

Nagy tudományos jelentősége van annak a három expedíciónak is, amelyet Zichy Jenő gróf vezetett a Kaukázusba, Dél-Oroszországba és Belső-Ázsia nyugati részeibe.

Nagy érdeme Zichy Jenő grófnak, hogy utazásaira olyan kitűnő fiatal tudósokat vitt magával, mint *Jankó János* etnográfus, *Posta Béla* archeológus, *Pápay József* nyelvész és *Csiky Ernő* zoológus. Eredményeik szakszerű, tudományos dolgok s szépen kiállított, nagy műben, magyarul és németül jelentek meg**). Különösen nagy értékű Jankó János tanulmánya a magyar halászat eredetéről.

Ugyanilyen érdemeket szerzett a kitűnő hegyászó *Déchy Mór* a Kaukázus tanulmányozásával. Mindig vitt magával szakembereket, többek

*) Lóczy Lajos (lóczi) 1849. nov. 3-án Pozsonyiban született, mert szülei Arad vármegyéből az oláh lázadás elől ide menekültek. Világhírű tudományos munkában töltött életét 1920. május 13-án fejezte be.

***) Zichy Jenő gróf ázsiai utazása. Budapest, Hornyánszky, Leipzig Hiersemann 1900.

közt *Lojka Hugó*, *Hollós László* botanikusokat, *Schafarzik Ferenc*, *Papp Károly* és *Laczkó Dezső* geológusokat, összesen hét expedíciót vezetett ebbe a gyönyörű hegységbe s világhírű, szép fényképfelvételeivel illusztrált, pompás díszműben számolt be eredményeiről. *)

Kelet-Ázsia nagyon sok tanulmányozni valót nyújt még mindig a geográfusnak. Ez indította 1896-98-ban *Cholnoky Jenőt* arra, hogy különösen Kína vízrajzát, földrajzi képét, Mandzsúria hegyszerkezetét, a mongol puszták földrajzi jelenségeit tanulmányozza. Igen szerény anyagi eszközökkel járta be Mandzsúriát, a mongol puszták déli felét, az észak-kínai hegyvidéket, a kínai alföldet, a Jang-ce völgyét és deltáját. Felfedezte a mandzsúriai bazalt-takarót, a Hoang-ho törmelékkúpját, az elkinaiasodott Huai-barbárok maradványait, de különösen jelentősek a kínai rizstermelő területek földrajzi képének, a belvízi hajózásnak, a „három kiang” kérdésének, az oázis-kultúra jelentőségének s a népvándorlások eredetének megvilágítása. Eredményei nemsokára a Magyar Tudományos Akadémia kiadványaiban összesítve fognak megjelenni. A részletekről számtalan cikk számol be.

Rendkívül érdekes és vakmerő utazást tett *Prinz Gyula* a Tien-san hegységben 1906-7-9-ben. Senki részletesebben be nem járta ezt a hatalmas magasságú, igen nehezen járható, óriási hegységet, ő fedezte fel a Koktan-tau és a Bolor-tag láncokat, meg a Szári-dzsász folyó eddig soha nem járt szurdokát. Eredményei számtalan magyar és idegennyelvű közleményben láttak napvilágot.

Prinz Gyula első útját mint *Almásy György* kísérője tette meg. Almásy György különösen a Turáni-alföldet és a Tien-san, meg a Balkas-tó vidékét járta be két utazásán 1902-ben és 1903-4-ben. Mindkét utazás igen nevezetes eredményekkel járt, különösen a sátoros pásztorkodás életmódját ismertette meg igen részletesen, sőt a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályát is igen jelentékeny gyűjteménnyel gyarapította.

A Hátsó-Indiai szigetvilágban is voltak felfedező utazóink. *Posewitz Tivadar* (szül. Iglón, 1851-ben) mint hajóorvos került Borneo szigetére s 1879-től 1884-ig tartózkodott ott. A sziget geológiáját behatóan tanulmányozta (Borneo, Berlin, 1889.), de meglátogatta a cinn-szigeteket is. (Peterm. Mitth. XXXIII. k. 1887.)

Milekker Rezső dr., jelenleg a debreceni egyetem földrajztanára (szül. 1887 április 17-én Versecen), 1909-ben Izland szigetén, 1911/13-ban Kis-Ázsia ismeretlenebb vidékein tett jelentős felfedező utazást.

A nagy Lóczy Lajos fia, ifjabb *Lóczy Lajos*, (szül. Budapesten, 1891 június 5-én) a világháború alatt nevezetes felfedezéseket tett Szerbiában, majd a hollandus petróleumtársaság megbízásából tanulmányozta

*) Déchy Mór: Kaukázus. Kutatásaim és élményeim a kaukázusi havasokban. Budapest, 1907. Athenaeum. Ugyanaz németül 3 kötetben.

1920-ban Szumatrát és Jávát, 1923-ban Ecuadorot s végül 1928-ban Kelet-Celebesz eddig teljesen ismeretlen vidékeit s a terület geológiai szerkezetét nagy fáradtsággal felfedezte. Eredményei egészen újak a tudományban.

Egész természetes, hogy minket, akik Ázsiából mint utolsó kivándorlók kerültünk Európába, legelsősorban Ázsia érdekelt. De vannak igen nevezetes felfedező utazóink más világrészekben is.

Afrika felfedezésének történetében, eltekintve Benyovszky Móric gróf madagaszkári felfedezéseitől, mégis két fényes névvel szerepelünk.

Az egyik magyar Afrika-kutató *Magyar László*, ötömösi Magyar László 1817 és 1820 közt született valószínűleg Szombathelyen. Mint tengerész-kadét, majd mint hadnagy hosszú utazásokat tett, végre Benguelába jutott s elsőnek hatolt be Bihé fensíkjára s bejárta a környéket. Erről a vízválasztó csomóponttól, a vizek részben délre a Kunene-folyóba, részben északra a Koanza és a Kongo vízvidékére, keletre pedig a Zambézi-be futnak le a vizek. Magyar László nagyon jó térképet közölt erről az eddig teljesen ismeretlen vidékről. Minthogy a bihéi fejedelem lányát nőül vette, mély betekintést nyert a nép életébe is és erről kitűnő leírást adott.

1864 nov. 9-én, Ponto do Cujoban halt meg, de előzőleg sok érdekes jelentést tett a Magyar Tudományos Akadémiának*). Halála rejtélyes, nem tudjuk, hogyan halt meg s mi lehetett az oka annak, hogy a portugálus kormányzó jelentése szerint írásai elégték.

Még sokkal nagyobb jelentőségű Teleki Sámuel gróf keletafrikai utazása. Ez a világhírű felfedező utazás sokkal általánosabban ismert, hogysen sokat kellene róla írunk.

Teleki Samu gróf 1845. nov. 1-én született Sáromberkén, Erdélyben. Az ősi Teleki-család legfényesebb ágából származik, igen előkelő rokonsága volt. Meleg barátság fűzte Rudolf trónörökshöz. 1886. őszén indult nagy felfedező utazására, arra a teljesen ismeretlen vidékre a Kenia és Abisszinia közt, amelyen a térképek ebben az időben a sokat vándorolt Hold-hegységet rajzolták. Teleki megmászta a Kilimandzsárót a hóhatárig, aztán a Kéniát ugyancsak a hóhatárig, majd benyomult a Baringo-tó vidékére Leikipiába, végre felfedezte az addig teljesen ismeretlen Rudolf - és Stefánia-tavakat. Rengeteg nehézséggel küzdött. Puskájával ő tartotta el a 200-250 főből álló karavánt s az ő bátorsága és ügyessége tette lehetővé, hogy át tudtak utazni a kikujuk országán s általában szerencsésen jutottak el a Stefánia-tóhoz és onnan más úton haza. Legnagyobb felfedezésüknek kell tekinteni, hogy a Rudolf-tó déli végén működő vulkánt találták! Ezt az expedíció térképésze, Höhnel Lajos lovag Telekiről

*) Lásd Hunfalvy János: Magyar László délafrikai utazásai 1849-1857. Pest, 1859. Eredeti cikkei a Magyar Tudományos Akadémia Értesítőjében jelentek meg, 1859, 1862.

nevezte el. A legnagyobb újság volt a tudomány terén, hogy a tengerparttól 700 km távolságra működő vulkánt találtak! Ma már még meszebb is ismerünk itt működő vulkánt, de a felfedezés prioritása Telekit illeti meg! Sajnos, a Teleki-vulkán neve kezd megint a térképekről eltűnedezni, mert hisz magyar név. Volt volna csak német ember Teleki, majd gondoskodnának a név megőrzéséről! Az is elég baj volt, hogy Teleki Höhnelt Lajos lovagot vitte magával térképésznek és úti jegyzőnek. Höhnelt 1857-ben Pozsonyban született, de az osztrák-magyar közös hadseregben szolgált, tehát az osztrákok maguknak vindikálják, sőt kezdik lassankint az egész expedíciót Höhnelt-féle expedíciónak nevezni! Teleki fizette az útköltséget, ő vezette az expedíciót, ő adta az utasításokat Höhneltnek, sőt, mivel Höhnelt az út legnagyobb részén beteg volt s hordágyon kellett szállítani, valójában igen kevés érdeme volt az eredményekben. Mégis az osztrákok a magyar Höhnelt ünneplik s Telekiről csak mellékesen szoktak megemlékezni. Pedig elvitathatatlan, hogy Teleki Samu gróf minden idők egyik legnagyobb Afrika-kutatója.

Voltak még magyarok Afrikában, mint vadászok, állat-gyűjtők, vagy egyéb szempontból. Legnagyobb érdeme van az angol szolgálatban álló *T or day Emilnek*, hisz a Kongo vidékéről kitűnő néprajzi leírást közölt, remekül illusztrált könyveiben. A legújabb időkben *Eszterházy Antal* herceg és *Almásy László* (Almásy György ázsiai utazó fia) igen bravúros autó-túrát csináltak Alexandriától Szudánig, útleírásuk most van sajtó alatt.

Nagyon értékes zoológiai megfigyeléseket végzett *Kittenberger Kálmán*, több afrikai vadászó utazásán. Eredményeiről szép könyvben számolt be.

Ausztráliában járt *Gubányi Károly* s nagyon jó leírást adott erről a kontinensről. Korábban Mandzsúriában épített alagutakat s résztvett Port-Artur és Vladivosztozk kikötő építésében is. *Bíró Lajos* zoológus új-Guinea szigetén hat évet (1896-1902) töltött és érdekes néprajzi gyűjteményt hozott onnan haza. Sikerült a pápuákkal megbarátkoznia s mély betekintést nyert addig ismeretlen vidékek népéletébe.

Amerikára jutott legkevesebb magyar felfedező utazó. Dél-Amerikában jártak magyar misszionáriusok is. *Eder X. Ferenc* 1727-ben született, 1749-ben ment Peruba misszionáriusnak s 1769-ig maradt ott. Hazatérve Besztercebányán lett pap s itt hunyt el 1773-ban. A Mamore vidékén működött, teljesen ismeretlen területen. A vidék leírása latinul jelent meg: „Descriptio provinciáé Moxitanum in Regno Peruano. Buda, 1781. Térképpel és rajzokkal.” Egy fél századdal Pöppig és d'Orbigny híres leírásai előtt kimerítő képet nyújtott ez a könyv a vidékről, de hát magyar ember írta, Budán jelent meg, tehát ismeretlen maradt. Pedig hát a könyvéhez mellékelte térkép az első részletes térkép volt

az egész világirodalomban a bolíviai magas medencéről, a Mamore felső vízvidékéről és környékéről.

Igen érdekes leveleket küldött haza ugyancsak Dél-Amerikából, a perui misszióból *Zakariás János* és *Fáy Dávid* jezsuita. 1749-56-ból valók ezek a levelek s élénk világot vetnek az ott élő indiánusok életmódjára és a földrajzi viszonyokra. A levelek megjelentek magyarul (eredetileg latinul voltak írva) a Földrajzi Közlemények 1910-es évfolyamában.

Az északsarki felfedezésekben Magyarország természetesen csak igen kevés részt vett. Egyedül az Osztrák-Magyar Északsarki Expedícióban vettünk részt, a Tegethoff-hajó orvosa *Képes Gyula* magyar ember volt s az expedíció költségeihez a magyarok is hozzájárultak. Természetesen a köztudatban mint osztrák expedíció szerepel.

Európában is van még felfedezni való. *Nopcsa Ferenc báró* jelenleg a Földtani Intézet igazgatója hosszú éveken át részletesen tanulmányozta Albániát s az ország területéről kitűnő monográfiát írt geológiai, geográfiai és etnográfiai szempontból.

Végül még meg kell említenünk, hogy *Sir Aurél Stein*, a legújabb idők legnagyobb felfedező utazóinak egyike, a belső-ázsiai romvárosok világhírű kutatója, a nagytudományú archeológus és lingvista szintén magyar ember, bár angol-indiai szolgálatban áll. Budapesten született 1862-ben.

